

Flugten over Øresund 1943 - Lærevejledning

Lærevejledning.

Flugten over

Øresund 1943

Flugten over Øresund 1943 - Lærevejledning

Om materialet

Varighed: 2-4 lektioner

Klassetrin: 7. - 9. klasse

Emneord: Besættelsen 1940-45, holocaust, jødeaktionen, 1943, lokalhistorie, dilemma.

Materialet handler om jødernes flugt i 1943 med særlig fokus på Rudersdal Kommune.

Vedbæk havn var central for flugten over Øresund til Sverige, og vi møder derfor mange skæbner, der knytter sig til området. Derudover var der flere jødiske familier med tilknytning til Vedbæk og Skodsborg, og det er også deres historier, vi følger i forløbet, selvom de ikke alle flygtede fra Vedbæk Havn.

Materialet lægger op til, at eleverne skal reflektere og leve sig ind i den situation flugtens aktører stod i. Det var en usikker tid, hvor man ikke kunne forudsige konsekvenserne af de valg, man tog.

For at eleverne har en forståelse af situationen, anbefaler vi, at de er blevet undervist i besættelsestiden (de bør have set kortfilmen Stemmer i Stilheden - du finder link til filmen under punktet Inspiration). Det er ikke en forudsætning, at de er blevet undervist i holocaust. Museets materiale kan fungere som en introduktion til at lære om holocaust eller det kan være en perspektivering efter undervisning i holocaust.

Materialets formål er at introducere eleverne til den lokale historie, der knytter sig til holocaust og dermed gøre historien nærværende.

Arbejdsopgaverne er tænkt til at fremme elevernes indlevelse og gøre dem bevidste om, at handlinger er præget af deres samtid, og at historien ikke er givet på forhånd.

Materialet rummer:

- En inspirationsliste med links til undervisningsforløb fra andre museer og organisationer, der kan anvendes i undervisning om holocaust, besættelsestiden og jødeflugten generelt samt antisemitisme og konspirationsteorier i dag.
- Undervisningsforløbet Flugt 1943 fra Rudersdal Museer. Heri:
  - Lærervejledning
    - Oversigt over forløbets opbygning.
    - Historisk baggrund for jødeflugten fra Rudersdal Kommune.
    - Tidslinje.
    - Introduktion til de enkelte arbejdsopgaver.
    - Spørgsmål til fælles diskussion i klassen.
    - Forslag til ture i Rudersdal Kommune.

Flugten over Øresund 1943 - Lærevejledning

- Elevmateriale med arbejdsopgaver, der kan løses i grupper eller individuelt. Opgaverne er struktureret forskelligt.

Lærervejledning

Vi anbefaler, at eleverne har viden om besættelsestiden og en grundlæggende viden om jødeflugten i 1943. Nedenfor findes forslag til undervisningsforløb fra andre museer og institutioner, der dækker dette. Derudover har vi samlet en liste over undervisningsforløb, der dækker den overordnede historie om holocaust. Her indgår også undervisningsforløb, der stiller skarpt på holocaust-fornægtelse i dag og som kan bruges til at undervise i kildekritik, historiebrug i propaganda og konspirationsteorier.

Undervisningsmaterialet fra Rudersdal Museerne består af arbejdsopgaver, der kan løses i grupper eller individuelt. Opgaverne er struktureret forskelligt.

Efterfølgende kan grupperne præsentere, hvad de har arbejdet med og hvilke tanker, de gør sig om det i relation til, hvad de ellers har lært om besættelsen og holocaust (eller der kan perspektiveres til arbejdsopgaverne, hvis der efterfølgende undervises i besættelsen og holocaust).

Flere grupper har fået spørgsmålet "er der helte eller skurke" i deres fortælling. Dette kan bruges som oplæg til diskussion om værdier og synet på aktørernes handlinger.

Flugten over Øresund 1943 - Lærevejledning

Forløbets opbygning

Efter en evt. undervisning i 2. Verdenskrig, nazisme, holocaust eller besættelsestid

Hvem er aktiv	Hvad sker der	Materiale der anvendes
Læreren	Eleverne får en introduktion til besættelsestiden i Danmark og jødeaktionen.	Inspirationslisten. Historisk baggrund om jødeaktionen i Rudersdal Kommune.
-	Se filmen Stemmer i stilheden / Voices in the void.	https://www.voicesinthevoidgfh.com/da
Eleverne	Eleverne inddeles i grupper, og hver gruppe tildeles en af opgaverne, som de løser i fællesskab.	Opgavesættet. Et par opgaver forudsætter brug af internettet (Flugten i robåden, Det tunge ansvar og Hvad er et menneskeliv værd?)
Eleverne og læreren	Fælles diskussion i klassen om værdier, holdninger og menneskesyn, med udgangspunkt i de opgaver eleverne har løst.	Se forslag til diskussionsspørgsmål i Lærervejledningen
Elever/lærer	Evt. tur til Vedbæk eller Skodsborg	Den historiske baggrund om jødeaktionen i Rudersdal Kommune. Elevernes projekter.

Historisk baggrund om jødeaktionen i Rudersdal Kommune¹

I dansk historieskrivning taler man om "oktober 1943", når det gælder redningen af de danske jøder. Men allerede i slutningen af september begyndte evakueringen af den jødiske befolkning i Danmark. Helt præcise tal råder man ikke over, men af de næsten 7.500 jøder i Danmark blev ca. 7.000 reddet, mens "kun" 472 blev pågrebet ved den tyske aktion mod jøderne, der indledtes natten mellem d. 1. og 2. oktober 1943. Næsten alle de pågrebne endte i koncentrationslejren Theresienstadt i Tjekkoslaviet, og godt 50 overlevede ikke.² Det var dog sammenlignet med skæbnen jøder i andre lande billigt sluppet.

Redningen af jøderne i Danmark står i international historieskrivning som et højdepunkt i Danmarks indsats mod nazismen. Den tyske aktion mod jøderne skærpede den danske modstand og uvilje mod besættelsesmagten. Redningen af jøderne havde imidlertid også en bagside. Den del handler om overbetaling for transporterne til søs og de interne, lokale modsætninger mellem dansk og tysk. Det meste lader sig ikke opklare i dag, og selve problematikken er svær - for ikke at sige umulig - at afdække, men den hører med til historien, når man i dag sætter "*redningsaktionen i en særlig stråleglans*".³

I den nuværende Rudersdal Kommune var det især områderne omkring Vedbæk og Skodsborg, der spillede en rolle under flugten. Her lagde fiskerbåde, stenfiskere⁴ og lystbåde til og ejerne af disse hjalp, nogle gange efter pres fra modstandsbevægelsen og mod betaling, jøderne over Øresund.

Vedbæk og Skodsborg var allerede i 1800-tallet blevet bebygget med store ejendomme, og i første halvdel af 1900-tallet var en del af områderne, foruden fiskerfamilierne, beboet af rige familier. Mange velstillede københavnere var desuden indkvarteret hos lokale familier om sommeren for at "ligge på landet". En del af disse københavnere-familier var jødiske, og det er bl.a. nogle af dem, vi møder i undervisningsmaterialet - Familien Melchior ejede det store Henriksholm i Vedbæk, Højesteretssagfører Carl Bertil Henriques var formand for det Mosaiske Trossamfund og boede i villaen "Christiania" i Skodsborg og Familien Cohn fra København var faste landliggere hos familien Jönsson i Vedbæk.

Det er bl.a. deres erindringer, breve og dagbøger undervisningsmaterialet bygger på.

Man skal dog huske at 49% af Danmarks jødiske befolkning i 1943 hørte til arbejderklassen.

1 Baseret på uddrag af artiklen "Flugten over Øresund", Søllerødbogen 2023

2 Sofie Lene Bak: Ikke noget at tale om - Danske jødernes krigsoplevelser 1943-45. Dansk Jødisk Museum, 2010, s. 83.

3 Tage Kaarsted, 1991, s. 245.

4 Fartøj, der samler sten fra havbunden.

Flugten over Øresund 1943 - Lærevejledning

For en dybere indføring i Vedbæk og Skodsborgs rolle i flugten, kan du læse hele artiklen Flugten over Øresund i Søllerødbogen 2023.

Tidslinje

9. april 1940: Danmark besættes af Tyskland. Regeringen samarbejder med besættelsesmagten (samarbejdspolitikken).

Sommeren 1943: Troen på tysk nederlag breder sig i Danmark. Dette medfører et stigende antal sabotageaktioner og strejker.

24. august: Den tyske rigsbefuldmægtigede i Danmark, Werner Best, får en befaling fra Adolf Hitler om at indføre undtagelsestilstand, udgangsforbud, særdomstole og dødsstraf.

28. august: De danske politikere nægter at indføre kravene fra befalingen.

29. august: Besættelsesmagten overtager den udøvende magt i Danmark. Den danske hær og flådens soldater interneres.

8. september: Werner Best fremlægger sin plan om aktionen mod de danske jøder for von Ribbentrop, Tysklands udenrigsminister.

17. september: Adolf Hitler godkender jødeaktionen i Danmark

25. september: Von Ribbentrop beordrer aktionen gennemført, så den vækker så lidt røre i befolkningen som muligt.

28. september: Den tyske diplomat G. F. Duckwitz advarer de danske politikere Hans Hedtoft og H. C. Hansen om jødeaktionen. De giver advarslen videre til formanden for Mosaisk Trossamfund, Carl Bertil Henriques, der spreder den i det jødiske samfund.

1. oktober: Aktionen begynder kl. 21.

3. oktober: Af tyske kilder fremgår det, at der "kun" er arresteret 232 jøder. De følgende dage arresteres ca. samme antal - bl.a. en stor gruppe jøder i Gilleleje.

Arbejdsopgaver - lærervejledning

Forventet udbytte: Viden om konkrete begivenheder under flugten 1943. Forståelse for individets rolle i historien.

Eleverne gør sig tanker om den historiske situation fra aktørniveau. Eleverne får fornemmelse af, at historien er menneskeskabt, og at ofrene ikke var passive, men aktive aktører. Eleverne får fornemmelse af

Flugten over Øresund 1943 - Lærevejledning

baggrunden for, hvordan en kilde bliver til, og hvordan man kan arbejde med historiske kilder.

Fremgangsmåde: Eleverne inddeles i grupper af to-fem personer. Hver gruppe vælger selv eller bliver tildelt en af arbejdsopgaverne (det gør ikke noget, at flere grupper får det samme). Alle opgaverne er baseret på reelle historiske personer og begivenheder fra lokalområdet.

Nogle opgaver lægger op til mere indlevelse og kreativitet, mens andre lægger op til diskussion og dilemmaer.

Hvis man ønsker det, kan elevernes arbejde efterfølgende fremlægges i klassen, og I kan i plenum diskutere de spørgsmål, som opgaven har givet anledning til. Her er det vigtigt at hele klassen husker, at der som sådan ikke er rigtige og forkerte måder at løse opgaverne på. Nogle af opgaverne kræver, at eleverne fremlægger upopulære holdninger eller holdninger, der i dag bliver betragtet som meget forkerte og ikke nødvendigvis er deres egne. Det er vigtigt at understrege, at man godt kan sætte sig ind i en anden holdning og undersøge den, uden at det betyder, at man er enig. Det kan lede til interessante samtaler om holdninger og livsvalg.

Lærervejledning til de enkelte opgaver

Flugten i robåden

GRUPPE 1

Eleverne læser/hører tre forskellige beretninger om den samme flugt i en robåd over Øresund. Det drejer sig om de to kendte arkitekter Arne Jacobsen og Poul Henningsen (PH), deres koner og den unge kaproer Herbert Marcus, der i eftertiden har givet forskellige udlægninger af flugten.

Eleverne skal sammenligne beretningerne og systematisk finde forskelle og ligheder. Arbejdsspørgsmålene lægger op til, at de skal diskutere, hvorfor og hvordan disse forskelle kan forekomme og hvordan historiske aktører agerer i forhold til deres egen beretning.

Derudover skal eleverne på nettet undersøge, hvem Arne Jacobsen og PH var, hvad de var kendt for og hvorfor de hver især flygtede - Arne Jacobsen havde jødiske rødder (men var ikke tilknyttet det mosaiske trossamfund og PH havde været kommunist og skrevet kritisk og satirisk om nazismen. Han har bl.a. skrevet sangteksten "Man binder os på mund og hånd".

Flemmings dagbog

GRUPPE 2

Opgaven er baseret på Flemming Cohns beretninger om hans families flugt til Sverige, da han var 9 år gammel.

Flugten over Øresund 1943 - Lærevejledning

I opgaven skal eleverne leve sig ind i Flemmings tanker og følelser og skrive dagbogsnotater gennem flugten. De bliver hjulpet af Flemmings egne ord, der beskriver handlingen.

Det vigtige i denne øvelse er indlevelsen, ikke skønskrift og retstavning.

Opgaven indeholder også arbejdsspørgsmål, der skal hjælpe eleverne med at reflektere over dilemmaer og valg i historien.

Havnefogeden

GRUPPE 3

I denne opgave læser eleverne uddrag af havnefoged og forfatter Knud Andersens erindringer om besættelsesårene, hvor han var havnefoged i Vedbæk Havn og meget aktiv i at hjælpe flygtninge til Sverige.

Ud fra arbejdsspørgsmål skal eleverne reflektere over havnefogedens ord og hvordan han portrætterer egen og andres indsats, hans syn på de tyske soldater og på jøderne.

Det tunge ansvar

GRUPPE 4

I opgaven møder eleverne Carl Bertil Henriques, der i 1943 var formand for Mosaik Trossamfund i Danmark. Han boede i Skodsborg på Strandvejen nr. 197 i Villa Christiania.

Han var en af de første til at blive advaret om aktionen mod de danske jøder.

Ud fra hans og politikeren Hans Hedtofts dagbogsnotater møder eleverne nogle af de personer, der var i centrum for den danske jødeaktion.

Eleverne skal på nettet undersøge disse personer og deres rolle under besættelsen. Arbejdsspørgsmålene hjælper eleverne til at reflektere over flugten som mulighed, hvorfor man ikke flygter med det samme og hvor usikker situationen var i september 1943.

Dernæst skal de skrive et dagbogsnotat, som var de Henriques, der overvejer sine muligheder.

De svære valg

GRUPPE 5

Denne opgave handler om familien Melchior. Eleverne bliver stillet overfor en række dilemmaer, som medlemmer af familien også stod overfor under deres flugt - fx skal man flygte og efterlade en syg mor og et spædbarn, eller skal man udsætte dem for en farlig flugt. Eleverne skal forholde sig til dilemmaerne løbende og får først efterfølgende at vide, hvad de reelle historiske personer har valgt.

Det hele har en lykkelig slutning.

Denne opgave indeholder triggere: Trussel om selvmord, at efterlade og blive efterladt, at være nødt til at lyve om sin identitet og skjule sig.

Flugten over Øresund 1943 - Lærevejledning

Hvad er et menneskeliv værd?

GRUPPE 6

I denne opgave skal eleverne forholde sig til fiskernes rolle i flugten. De skal omregne historiske pengebeløb til nutidskroner, for at få en ide om overfarts-priserne og de skal diskutere om det er i orden at tage penge for at redde et andet menneske, hvis man fx sætter sig selv i fare ved det.

Opgaven indeholder arbejdsspørgsmål, der skal hjælpe eleverne med at reflektere over dilemmaer og valg i historien.

Spørgsmål til fælles

diskussion i klassen:

Hvis grupperne har arbejdet med forskellige øvelser, vil eleverne have forskelligt udgangspunkt for at svare/diskutere.

Hvad kan man lære om jødernes flugt, ud fra de kilder, der er arbejdet med?

Hvad kan man ikke lære om jødernes flugt? Hvad kunne I godt tænke jer at vide?

Hvem er der ikke kilder fra, og hvordan kan det være? Fiskere, tyske soldater, stikkere (der findes selvfølgelig nogle kilder fra tyske soldater og folk, der samarbejdede med besættelsesmagten, men slet ikke i samme grad som andre).

Diskutér med eleverne, hvorfor alle danske jøder ikke var taget afsted til Sverige i god tid. Kom her ind på den udbredte opfattelse i det jødiske samfund, at man ikke troede, at noget kunne ske i Danmark. Mange danske jøder følte sig beskyttet, fordi krigens første år var forløbet uden indførelse af anti-jødiske foranstaltninger.

I kan også diskutere, hvorfor det lykkedes så stor en del af de danske jøder at flygte, i modsætning til i andre dele af Europa, hvor langt flere blev sendt til koncentrationslejre (ca. 7% af de danske jøder blev pågrebet, men fx 30% af de norske jøder blev sendt til koncentrations- og udryddelseslejre og fra Holland blev omkring 76% af jøderne deporteret).⁵ Det hænger både sammen med Danmarks placering i forhold til det neutrale Sverige, danskernes og svenskernes velvilje over for jøderne og den danske regerings samarbejdspolitik, der sikrede medindflydelse og dermed jødernes sikkerhed indtil 1943.

⁵ tal fra <http://www.holocaust-uddannelse.dk/holocaust/deportationer.asp>

Forslag til tur i Rudersdal

Kommune:

Tag klassen med på tur til Vedbæk eller Skodsborg. Besøg Vedbæk Havn eller stranden ved Skodsborg. Her kan I tale om de skæbner fra øvelsesmaterialet med relation hertil. Evt. kan eleverne på forhånd have forberedt en kort præsentation af de personer og historier de har arbejdet med.

Vedbæk: Havnefogeden Knud Andersen (*Havnefogeden*), Flemming Cohn og hans familie (*Flemmings dagbog*), Fiskere (*Hvad er et menneskeliv værd?*)

Skodsborg: C. B. Henriques (*Det tunge ansvar*), Familien Melchior (*De svære valg*), PH, Arne Jacobsen, Inger Henningsen, Jonna Møller og Herbert Marcus (*Flugten i robåden*).

Inspiration

Undervisningsforløb og viden om Besættelsen 1940-45 og aktionen mod de danske jøder i 1943

Stemmer i stilheden / Voices in the void

Et undervisningsforløb udviklet i anledning af 80-året for flugten 1943. Undervisningsforløbet fortæller om begivenhederne fra individets perspektiv og udfordrer eleverne til at tænke over egne værdier og handlinger.

Udviklet af The Ghetto Fighters' House Museum og Humanity in Action i samarbejde med Dansk Jødisk Museum og Den Danske Ambassade i Tel Aviv

Lærervejledning:

https://www.voicesinthevoidgfh.com/_files/ugd/b6e991_238c1a56aa50471b83794a41eebe3354.pdf

Undervisningssiden: <https://www.voicesinthevoidgfh.com/da>

80aaret.dk

Hjemmeside for markeringen af 80-året for jødernes flugt. Her kan man finde arrangementskalenderen og en samling af links til gratis undervisningsforløb med relation til jødeflugten.

<https://www.80aaret.dk/undervisning>

Aldrigmere.dk

Undervisningsmateriale om folkedrab, herunder holocaust: <https://www.aldrigmere.dk/>

Flugten over Øresund 1943 - Lærevejledning

Specifikt om synet på jøder og jødeforfølgelse i Danmark:

<https://www.aldrigmere.dk/materialer/hjaelpetekster/hjaelp-til-at-analysere-og-forstaa>

Folkedrab.dk

Informationer om situationen i Danmark under besættelsen og en tidslinje for jødeforfølgelsen i Danmark

<https://folkedrab.dk/temaer/oktober-43-flugten-til-sverige/artikler-om-oktober-43/danske-samarbejdspolitik-joedeaktionen>

400 års dansk-jødisk liv

Undervisning om jødernes historie i Danmark, om flugten i 1943 og om antisemitisme i dag.

<https://joediskinfo.dk/400-aars-dansk-joedisk-liv/tema-3-holocaust-flugten-oktober-43>

Viden om Holocaust og de konspirationsteorier om jøder

<https://www.emu.dk/stx/historie/samfundsforandringer-og-revolutioner/joedekonspirationsteorier-i-undervisning-om?b=t432-t470-t3898>

Undervisningsforløb og viden om jødernes tilbagevenden til Danmark og eftervirkningerne

Hjem - Da de danske jøder vendte hjem

Undervisningsmateriale fra Dansk Jødisk Museum

https://www.jewmus.dk/fileadmin/user_upload/HJEM_final.pdf

“Mindet om oktober 1943 - når myten skygger for virkeligheden”

Nuancering af begivenhederne omkring flugten i 1943.

<https://folkedrab.dk/temaer/oktober-43-flugten-til-sverige/artikler-om-oktober-43/mindet-om-oktober-1943-naar-myten>